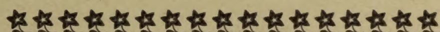

FR. ILEŠIČ:

PREŠEREN IN SLOVANSTVO

LJUBLJANA 1900
L. SCHWENTNER.
KATOLIŠKA TISKARNA V LJUBLJANI.

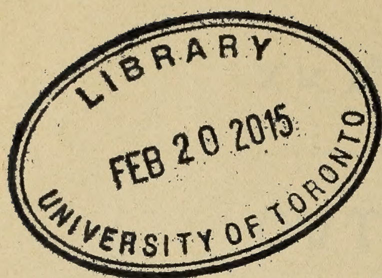
PREŠEREN
IN
SLOVANSTVO

O STOLETNICI
PESNIKOVEGA
ROJSTVA

NAPISAL
PROF. FR. ILEŠIČ

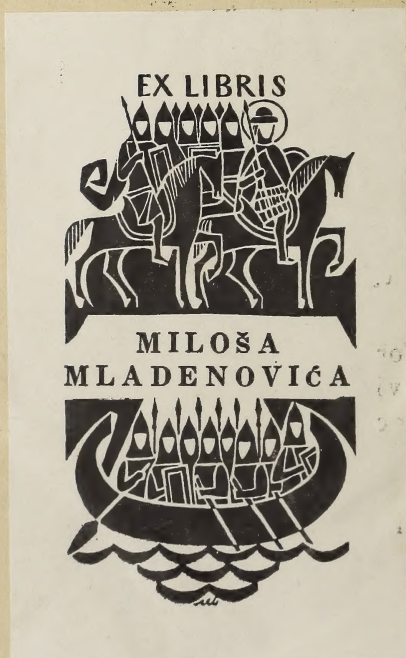
Mlakar.

LJUBLJANA 1900
L. SCHWENTNER.

Ta razprava je bila že sprejeta za Prešernovo številko letošnjega „Ljubljanskega Zvona"; ker pa se je uredništvu nakopičilo mnogo gradiva, jo posebe objavljam, da njen obseg drugim v „Zvonu" ne vzame preveč prostora.

Fr. J.

Na Dunaju in v Peterburgu je bila v začetku tekočega leta *vseslovanska Prešernova slavnost;* zbrani Slovani so slavili spomin slovanskega pesnika, ki po pesniški svoji moči spada med najbolj nadarjene ljubljence muz; sicer nima toliko poezij kakor vrstnika mu Puškin in Mickiewicz, toda ne smemo pozabiti, da je on pesnil v znamenju smrti svojega naroda — naroda? to ni bil narod, to so bili umirajoči rudimenti slovanstva, devojke „krasne, dostojne za roditi spasitelja, ma duša? — ne! nema je! I junaci lepi, tanki i visoki: momci od oka; nu izpod ovih tudjokrojnih halina, fraka itd. ne kuca nikakvo srce. Iz ustiu samo glase one po evropejskom universalnom kalupu slivene reči i prirečja . . . Kud si pošla mati Slavo, iz ovih hramova? Istina Bog! čini se svaki takov momak kao cerkva, koju je ostavio Bog.“ (Vraz, Djela, V. 228.) In med tem od Boga zapuščenim „narodom bez narodnosti“ je živel in pesnil Prešeren. Če bi živel dandanes, bil bi brez dvoma pesnik, kvantitativno in kvalitativno jednak svetovnim velikanom.

Prešeren je Slovencu odvezal vezi jezika (Pajk, Zora 1874, 415); z njim so naše pokrajine prvič pregovorile lepo besedo iz polnega srca ter tako ustanovile temelj svojemu leposlovju, pokazale moč za kulturno življenje. Vsled njegovega pasivnega odpora zoper ilirizem se je zamudila srečna prilika zedinjenja s Hrvati, in se je

pozneje planinsko slovanstvo moralo postaviti kot jednota (narod) poleg drugih slovanskih narodov. To — nič več in nič manj — pomeni Prešeren v zgodovinskem razvoju slovenstva.

Prešeren je bil kakor Puškin slovanski pesnik, a ne pesnik slovanstva kakor Kollár. V tem oziru se je pri nas izpregovorila in napisala že marsikatera kriva beseda. Močno je pred četrtstoletjem delovala na častilce Prešernove znana razprava Stritarjeva; ta idealni prorok slovanstva, ki je s svojimi lastnimi poezijami najlepše pokazal, da „ljubezen (do deve) ne more popolnoma napolniti moškega srca“, je poudarjal Prešernovo domoljubje ter vprašal: „Kdo je kdaj bolj goreče ljubil svojo domovino“ nego Prešeren? Več pesmi je posvetil Prešernovemu spominu („Prešernova oporoka“, „Na Prešernovem domu“, „Sreča, poezija in Prešeren“, „Pozdrav Prešernovim čestiteljem“, „Prešernov god v Eliziji“, „Prešernova pisma iz Elizija“) ter ga slavil ne le kot stvaritelja slovenske poezije, ampak tudi kot „proroka pevca“, kot rešitelja narodu, za kojega se je žrtvoval, za narodnega probuditelja itd. Odtle se množé take proslave. V „Slov. Nar.“ 1878, 62 čitam, da je Prešerna k slovstvenemu delovanju nagnila želja, „svoj trpeči narod osrečiti“, ker ga je „ljubil goreče, strastno“ (65); zato ga je šteti med tiste može, „ki so narod rešili in zbudili“ (Slov. Nar. 1876, 218); s čim? učil je slovenski narod „trdno in krepko v samega sebe zaupati“ ter mu je kot voditelj z „narodnim samozaupom“ pokazal jasnejšo bodočnost (Zora 1874, 415). Monografija Celestinova: France Preširen, Vienac 1881, ponatis v Zagrebu 1882, širi Prešernovo slovenstvo celo „široko shvačanje slavenstva, kojim se je uviek odlikovao Preširen, iztičuć više puta slavenstvo u obće“ (vstr.4.) ter naglaša, da se je Prešeren že rano „zani-

mao za čitavo slavenstvo“ (5), mislil o „čitavem slavenstvu“ in ljubil „čitavo slavenstvo u obće“ (27).

Koliko resnice je v teh trditvah o Prešernu „probuditelju in rešitelju svojega naroda“, naj pokaže nastopna razprava; poglėdati si hočemo najprej njegove poezije, potem različna pisma in druga zgodovinska poročila, ob koncu pa podati splošen posnetek.

I.

Kranjec — Slovenec.

Mnogokrat govori pesnik o „Kranjcih“. Stritar zatrjuje, da so „Kranjci“ našemu pesniku Slovenci. To ni čisto pravo stališče.

O Vodnikovem času je bilo na Kranjskem narodnostno ime Slovenec malo da ne že pozabljeno in pokrajinsko politično Kranjec skoro edino v rabi.

Tako so se Slovenci tekom treh stoletij izza protestantske dobe bili razdružili; krive so bile temu zemljepisne razmere in politične „narodnosti“ deželnih stanov; saj so l. 1790. deželni stanovi kranjski stopali pred cesarja v imenu „kranjskega“ naroda, ki je podoben „pemskemu“ narodu.

Kar imamo nadalje slovstva od 16. do 19. veka, je skoro vse pisano na Kranjskem in v kranjskih narečjih; po obmejnih pokrajinah je bilo tako malo slovstvenega življenja, da se je slovansko slovstvo Notranje Avstrije po pravici imenovalo kranjsko. Nič ni oviralo, politično ime ‘kranjski‘ prenesti tudi na slovstvo; oboje se je krilo.

V tem smislu Kranjec Prešernu ne pomeni Slovenca v današnjem pomenu, ampak rojaka kranjskega; sosedne pokrajine ne pridejo v po-

štev, so pozabljene, ali pa so „slovanske“ kakor Hrvatska, Srbija i. dr.[1]) To je bilo stališče Kranjske Čbelice sploh, ne samo Prešernovo, tudi Kastelčevo, ki jo je urejeval; saj jo je ta-le uvedel s pesmijo „Prijatlam kranjšine“, kjer govori o deželi Krajni poleg Poljskega, Srbskega itd.

Mesta, na katerih govori Prešeren o Kranjcih, bi Stritar moral razvrstiti v dve vrsti; v prvo vrsto spadajo mesta, kjer misli na sodeželane brez ozira na narodnost, kjer bi tudi mi dandanes morali reči: Kranjci; tako pravi, da so „pred Kranjci omagali Otomani pri Sisku“; tu ima beseda pravi pomen, zakaj po narodni pesmi so pomogli Sisku le Kranjci. Nadaljujoč v istem sonetu, da njegove strune pojó „Kranjic lepoto“, pač tudi ne misli na dekleta, ki bi jim bil glavni znak slovenska narodnost; saj je opeval „Reziko nemškuto“ in Julijo, ki je bila sicer Kranjica, a se ni čutila za Slovenko. „Dvice kranjske“, kojih blaginja tako skrbi Turjaško Rozamundo, so bile res kranjske lepotice.

V drugo vrsto spadajo mesta, kjer sicer Prešeren tudi ni mislil čez meje kranjske, kjer pa bi mi dandanes lahko rekli Slovenec, ker gre za narodnost. Sem spadajo Kranjci, ki kolnejo, prebirajoč Ravnikarjeve molitve z deležniki na-ši, Kranjci, ki od abecedarja zaman čakajo slovarja, ki pesnikom kažejo osle, zlasti pa Kranjci „Nove pisarije“, nje kranjski klasiki, kranjščina, kranjske besede, kranjsko ljudstvo, kranjski puristi, kranjska imena, Kranjice, kranjske Muze. Zabavljica je namenjena takratnemu kranjskemu (ljubljanskemu) literarnemu življenju, ki je bilo popolnoma ločeno od sosednih pokrajin slovenskih,[2]) namenjena je cenzuri

[1]) Posebnost je „eine vom Görzer Canonicus Stanič gemachte krainische Uebersetzung“, Zvon 1882, 50.

[2]) v prvem letniku Čbelice ni nobene pesmi Jarnikove, v drugem le Zvezdje, ki pa je zložena že l. 1812.

ljubljanski in Ravnikarju, ki je bil učenec Kopitarjev ter uvajal živo narečje v knjigo. V tej zabavljici torej res govori le o kranjskih razmerah in o „klasikih", ki Kranjcem kvasijo.

V isti zabavljici ima poleg Kranjca še Štajerca in pa Slovenca v Korotanu; to je takor pri Trubarju: „Wir Krainer und Windische", samo da ima Slovenec še širši pomen = Slovan. Brez dvoma mu pomenijo Sloveni Slovane tu-le:

Saj tudi drugi to store Sloveni;
turčuje, vemo, Srbec, ino Rusi
tatarijo hudo, Poljc francozuje,
besede Čehu Nemc posodvat musi.

Nejasno se izraža na teh mestih:

Nov Orfej k sebi vlekel boš Slovene . . .
— — — — — — — — —
Lahko boš v kozji rog ugnal Slovence,
in proti tebi bo Dobrovski — muha.
— — — — — — — — —
Slovenci bodo brali bukve čiste,
če nas ne hvaljo, naj me vzame zlodi!

Vse te besede govori naduti pisar,[1]) ki išče čiste slovanščine ter misli, da jo imajo „lingvisti" kakor Dobrovski v zakupu; zdi se mi, da Prešeren na onih mestih misli na čiste Slovane (panslaviste) nasproti „Kranjcem", ki goje slovstvo, pa se nič ne mučijo s slavistiko. Beseda slavist je takrat lahko značila Slovana, ker so se rodoljubi slovanskega preporojenja več ali manj vsi bavili s slavistiko; tako piše Slomšek o svojem zagrebškem obisku l. 1837.: „Nach dem Choralamte kamen alsogleich einige Slavisten auf mich zu, darunter der bischöfliche Notar Paul Stoos, der als Dichter rühmlichst bekannt ist."

[1]) pisar je „slavist", učenec je „kranjski" leposlovec.

Zagonetna mi je „slovenska luljka"; ali je to „spakedrana kranjščina" ali slovanščina sploh?

Enkrat imenuje tudi „lepo, čisto slavščino", ki jo kvari ljuljka tujih jezikov. Ta izraz je rabil že Zupan v posvetilni pesmi Kranjske Čbelice 1830; tu namreč pravi, da Šmidburg „rodovini se učiti — slavščine veli doma". Brez dvoma se naslanja ta oblika na latinski-nemško: Slavus — slavisch; Zupanu je posebno ugajala, ker jo je, kakor nekdaj Bohorič in Valvazor, izvajal od „slava" ter z navdušenjem ponatisnil besede princa de Ligne (Ill. Bl. 1831, 11): „et Slave veut dire gloire!" Zupan je rabil razne izpeljanke kakor Slavak, slaveniti, Slaven. Mogoče, da je torej tudi „slavščino" skoval sam; pri Čehih je pridevnik „slavský" radi „Slave" ustvaril Kollár. — Kakor pogosto dr. Zupan, imenuje tudi Prešeren v sonetu „Ptujobesedarjem" slovenski jezik = jezik Ilirjanov v nasprotju z ruskim in srbskim, pač le radi rime.

Doslej še nismo slišali, da bi bil Prešeren rabil besedo Slovenec v današnjem narodnostnem pomenu; prvič jo moramo tako umeti v Črkarski pravdi iz l. 1832, ko pravi:

obhaja taka misel nas Slovence...

Občeval je takrat v Celovcu z izvenkranjskima Slovencema Jarnikom in Slomšekom, ki sta bila v bistvu oba zoper suhoparne črkarske pravde.

L. 1833. so izšle njegove gazele; brž prva ima „slovenske brate" — Slovence ali Slovane? misli najbolj ugajajo Slovenci, a izraz spominja zelo na 'slovanske brate', ki jih je Kollárju poklonila majka Slava in ki žive odslej v navdušeni besedi slovanskih govornikov. Ne smemo pozabiti, da je baš eno leto prej Celakovski seznanil z njim Čehe, ki jih Prešeren sam l. 1836. imenuje „unsere slavischen Brüder" (Zvon 1882,

111); lahko je tedaj Prešeren dejal, da bo s pesmijo sladki glas njenega imena zanesel med slovanske brate. Kollárja je najbrž takrat že poznal, sicer ne v izvirniku, saj še izvirnika celo Čop l. 1833. ni poznal (Ill. Bl. 1833, 16. febr.), a sodil ga je po angleški prestavi nekaterih Kollárjevih sonetov v Bowringovi Czeskian Anthology 1832. Od Čopa je o tem pač tudi kaj zvedel ljubitelj angleščine, Prešeren.

L. 1833. je napisal Prešeren menda edino slovensko pismo, kar jih je ohranjenih, in sicer Čelakovskemu; tu ima enkrat 'Kranjce' in 'kranjšino', sicer 'slovenski' jezik, koroške „Slovence" itd.; umevno, saj je Čelakovski v članku o „krajinski literaturi" (Č. Č. M. 1832), ki se zanj Prešeren v tem pismu zahvaljuje, govoril o slovenski literaturi, slovenskih distihih, Slovencih.

Z l. 1833. se kaže vidna sprememba, 'Kranjcev' je vedno manj, 'Slovencev' vedno več.

Ko bi bila izšla Čbelica tudi l. 1834., bila bi prinesla sonetni venec, ki je bil že zložen tega leta; to se ravidi iz pisma, ki ga je pisal Čopu brat iz Dunaja (hrani se v tukajšnji licealni knjižnici).

Sonetni venec je bil Slovencem nov venec, namenjen, da bi pesnikovih ran spomin glasil Slovencem za prihodnje čase. Boji se pa pesnik, da bodo Slovenke, nemški govoriti umetne, prezirale njegove poezije, ter želi, da bi se otajala srca sinov našega Kranja in vseh rodov slovenskih, da bi Bog zedinil rod slovenščine cele. Skeli ga misel, da Slovenec mile ne ljubi matere — (Slave); zato želi s pesnimi zbuditi slovenščino celo.

Tu misli očitno na vse Slovane; 'vsi rodovi slovenski' ne morejo biti slovenski Štajerci, Korošci itd., prim. Bahače štirih množnejših Slave rodov Ta slo-

vanska vzajemnost je v njegovem razvoju velik napredek; razlagam si ga z uplivom zgoraj omenjene angleške prestave Kollárjevih sonetov. —

Poleg teh Slovencev pa imamo še tudi v sonetnem vencu Kranjce, ki se jim bodo vremena zjasnila, in Kranjcev množ'ce, ki so doslej zaničevale domače pesništvo.

V „Krstu pri Savici" iz l. 1836. pa ne nahajamo nobenega Kranjca več, ampak same Slovence in sinove matere Slave; prim.:

Slovenec že mori Slovenca, brata —
— — — — — — — — —
Na tleh leže slovenstva stebri stari . . .

in celo:

Največ sveta otrokom sliši Slave
— — — — — — — — —
Ječe pod težkim jarmom sini Slave.

Ta izraz, ki je pač bil nov v kranjsko-slovenski literaturi, je Kollárjev in kaže jasno upliv njegove „Slávy dcere". Kollár je v tem lirskem svojem epu ustvaril slovanska nebesa in v njih boginjo Slavo, ki ima krasno hčer — Mino, Slávy dcero = Slavino hčer, počlovečeni ideal slovanstva v ženski podobi. Kollárjev umotvor je kakor blisk vnel Čehe, južne Slovane, in od takrat navdušeno govorimo o majki Slavi in njenih sinovih. Vraz in tovariši so Slavino hčer že l. 1834. poznali v Gradcu (Murko, Let. Mat. Slov. 1897, 196), Jarnik piše l. 1836. o „tugujoči majki" (Marković, Stanko Vraz, Izabrane pjesme LXXIX).

Prešeren je že rano poznal Kollárjev epos; omenja ga sam v pismu z dne 22. avgusta 1836 (Zvon 1882, 110): „Wir bleiben noch immer in dem Zustande, in welchem uns die Kolarische Muse gefunden hat. Die leeren Tafeln warten noch immer auf einen

Griffel . . .“ Ta zadnji stavek razlaga prejšnjega, kažoč na četrti spev Slavine hčere iz l. 1832, kjer sta oddelka za Štajersko in Koroško še prazna. — Ali pa je Prešeren sam poznal kdaj češki izvirnik Slavine hčere? Marković trdi (op. c. XXIV), da je Prešeren poslano mu Slávy dcero odbijal, ker je ni razumel.

Glavna umotvora Prešernova „Krst“ in „Sonetni venec“ sta spesnjena vsa v duhu Kollárjeve muze in nje ilirskega ljubitelja Stanka Vraza. Slavina hči Mina se prikaže Kollárju po nevihti na mavrici v beli tančici, prim.:

Izmed oblakov solnce zdaj zasije
in mavrica na bledo Bogomilo
lepote svoje čisti svit izlije

ter mu govori (sonet 133, izdaja 1824):

Znáš li kraj ten, ony raje věčné,
vlast tu krás a duchů palouky
kde se cnost a láska za ruky
vedou kráčic v záři ve sluneč né?

Tam kde větry chvěji tichořečné,
palmy klenou stinné oblouky,
tam kde z vonnych myrtů souzvuky
v trudnou duši slavyk lije vděčné?

Znáš li kraj ten, kde tma s horkem zajde,
bez trnů se růže červená,
a svou jilmu každý břečtan najde?

Tam kde mutné vyschnou časů řeky,
kde chot’, sestra, jedno znamena:
tam sem tvá, a ty můj, po vše věky.

Tako tolaži tudi Bogomila svojega Črtomira s čisto, pravo ljubeznijo onstran groba, kažoč mu glorijo nebes in neskončno veselje, ki izvoljence tam čaka.

Res postane Črtomir mašnik, „v prsih umrjejo nekdanji upi“; ista sprememba se vrši v srcu Kollár-

jevem, ko zre breztelesno čistost svoje Slavine hčere; prim. sonet 140:

Od té doby, v kterou do mne vyšši
život zřenim svojim vdechnula,
duše vazby tela vyzula,
jsouci Bohu nežli lidem bližši . . . .

Mina mazili Kollárja v višjega svečenika matere Slave; tako napravi tudi Bogomila iz Črtomira — duhovnika, ki je v službi matere Slave in ji rešuje otroke iz zmot v večno zveličanje.

Mino sta poklonila materi Slavi Leda (boginja ljubezni) in Milek (Amor); Bogumila služi Živi, ki so zročeni ji mladenčev stoki in pa smehi in joki deklet.

Kakor je ‘Slávy dcera‘ lirski epos, tako nadvladuje tudi v „Krstu“ lirika epiko, prav v duhu romantike, ki je podirala meje različnim vrstam poezije, je mešala, zlasti pa vezala vse z lirskim čuvstvom.

Ne morem si lahko misliti „Krsta“ brez Slávy dcere.[1])

Stanka Vraza lirski epos „Djulabije“ je jugoslovanska „Slávy dcera“; isto smemo reči o „Krstu pri Savici“. —

V „sonetnem vencu“ opeva Prešeren ljubico in domovino, ena prehaja v drugo, prav kakor se oboje meša v Kollárjevih sonetih, vendar ta podobnost še ni zgodovinska odvisnost, saj je nemška romantika slično spajala ljubezen in domovino.

Že prej smo naglašali, kako je romantika vse prešinjala s čuvstvom. Kot romantik se ne čuti Prešeren

---

[1]) Prešernov izraz „skoz življenja zmede“ spominja živo Kollárjevega (sonet 134): ‘skrz ten živlů zmatek‘ — skozi ta življev zmetek, seveda ima v zvezi pri Kollárju čisto drug pomen. Tako vnanje je Prešernu podoben tudi začetek 136. Kollárjevega soneta: „Život břime, smrt je tužbě vdeka . . .“.

zmožnega, po Homerjevem načinu opevati ‘očetov naših imenitna dela‘; tako pravi tudi Kollár v 6. sonetu:

Chtěl sem pěti králůw českých trůny,
bratrů příchod, Wlastu s Libuši;
chtěl bič boži, kterak do kuši
střely klásti svoje učil Huny;

Tatry zlaté, Tokaj, ticho luny,
prst se tytýž kráti pokouši;
ale klamné vždycky do uši
Mina jen a Mina zněji struny...

prim.:

pojo Kranjic lepoto moje strune.

Tako se spove tudi Stanko Vraz v uvodni pesmi svojim Djulabijam: Mladenič sem se napotil po svetu z guslami, da opevam slavo dedov ter snubim srca za junaštvo, a srečal me je „strelonosni Božič“ (Amor) ter imenoval tako zgodovinsko petje prazno delo; naj se rajši zavzamem za devo, posestrimo vilam; nje podoba me je omamila in ko sem se zavedel, sem imel namesto gusel — nežno lirsko tamburico.

Tako veje po pesništvu sodobnih treh slovanskih pesnikov isti čuvstveni duh ter veže Prešerna s pesnikoma slovanstva, Kollárjem in Vrazom. —

Ves slovenski preporod se je zvršil pod uplivom Kollárjevega slovanstva in ilirizma. Slovenske pokrajine so se jele poganjati za ilirizem in proti ilirizmu ter so tako stopile v duševno zvezo.

Stanko Vraz, vnet Slovan, ki je kot kolportêr slovanskih knjig s torbo na rami potoval po slovenskem svetu, je že l. 1834. želel zveze z Ljubljano in z ljubljanskimi književniki; pisal je Kastelcu ‘laket-dolga pisma v duhu, pa nekatera tudi res zasnoval‘, a ‘vse se je spet trezni njegovi razsodnosti zamerilo in v pisarni mizici za ostalo‘ (Djela V, 145). Gotovo so bila to veleromantična pisma z ideali Slavine hčere,

ki jo je takrat čital. Po takem korespondence tega leta še ni bilo. S Kastelcem, Prešernom in Čopom se je, mislim, najprej osebno seznanil v Ljubljani jeseni 1834. Brez dvoma je takrat bil Vraz v Zagrebu, saj piše 6. januvarija 1835 Knupležu: „D. Gaj mi je v Zagrebi pravil, kaj bom jaz mogel ti posel na-me vzeti“ (namreč njegove Novine naznaniti v graških listih); pomotoma misli Marković (XI.), da je pod jesen 1835 bil prvič na Hrvatskem. Da se je l. 1834. mudil v Ljubljani, tega ne pravi naravnost, a piše: „Krajnci: Kastelic, dr. pevec Prešern in bibliothekar Čop so mi lepe pozdravljenje na vse verne no dobre Slovence naročili, kak tudi Hrovat dr. Gaj . . .“. Gaj mu je pozdrave naročil ustno, tako izvestno tudi oni Čbeličarji. S Smoletom se je kdaj v začetku 1835. seznanil v Gradcu ter po njem za Čbelico poslal „svoje šušmarje“ (V. 145).

L. 1835. piše že Kastelcu, naj izmenjujejo proizvode, ter pozdravlja drja. in pevca Prešerna, a še govori o njem v množini, češ, zelo prijeten bi mu bil prevod Parizine, „ktero so g. dr. Prešern preslovenili“. Je-li bil v počitnicah 1835 v Ljubljani ali ne, ne vem, obljubil je vsaj Kastelcu, da se mu z Miklošičem zahvali za ustrežljivost „osoblivo o velkem srpni ali kimavci“. Če ne 1835, sta pa najmanj l. 1836. s Prešernom sklenila pobratimstvo; tega leta je Vraz preko Kranjske potoval na Hrvaško (Mark. XV.), in v pismih iz aprila 1837 sta že pobratima.

V pismih do Vraza nahajamo le ‘slovenski‘ jezik, ‘filoslovence‘, ‘slovenofilološko‘ društvo; te izraze pa mu je vsililo občevanje s Slovencem Vrazom, ki ni priznaval ‘kranjskega‘ jezika. Tudi ‘Ilir‘ dr. Kočevar

je pisal Prešernu, naj poje vsaj slovenski, če že ne mara ilirski (Let. Mat. Slov. 1875, 158).

Kollárjeva muza je Prešernu teoretično razširila krog njegovega zanimanja; ilirizem ga je spravil v konkretne odnošaje s Slovenci sosednih pokrajin. S tem je bilo premagano nekdanje ozko stališče Kr. Čbelice, in od l. 1836. ne nahajamo v njegovih poezijah več 'kranjščine', 'kranjskega' slovstva itd., dasi še istega leta v pismu do Čelakovskega govori o 'kranjskih' skribentih in 'kranjcofilih'.

Značilna je zabavljica „Bahači štireh množnejših Slave rodov". Že napis kaže Slavo mater, in oni štirje bahači so Čehi, Poljaki, Iliri, Rusi — sinovi matere Slave poleg Slovencev, ki niso otroci Slave ampak nje psi.

Kdaj je nastala ta zabavljica? Dasi imenuje Prešeren že v „Novi pisariji" l. 1831. med drugimi Slovani Srbe, Ruse, Poljake in Čehe, mi je vendar baš ogorčenost nad to četvorico povod, da stavim zabavljico med l. 1838.—1840.

Kollár je namreč ravno ta štiri narečja kot glavna slovanska narečja sprejel v svojo razpravo o slovanski vzajemnosti in sicer še le v nemško razpravo: Ueber die literarische Wechselseitigkeit etc. l. 1837., dočim je češki izvirnik, tiskan l. 1836., imel za četrtega „bahača" Srbe, ne Ilirov. Pač je „Danica ilirska" še istega l. 1836. prinesla Kollárjevo razpravo v „ilirščini" ter s tem zanesla Kollárjeve ideje tudi med Slovence, ali Prešeren se je ž njimi gotovo še le l. 1838. seznanil, ko je prejel od Vraza nemški Kollárjev spis. Že v pismu z dne 19. julija 1837, kjer se zahvaljuje za Kollárjevo Wechselseitigkeit, se čudi onim slovanskim slovstvenikom, ki hočejo slo-

venščino črtati iz vrste knjižnih jezikov, ali ostrost našega epigrama spominja na ostra pisma iz l. 1840., in sicer Prešernovo z dné 26. oktobra, Vrazov odgovor z dné 15. decembra. Od vina razgret, podtika Prešeren „korifejem“ kakor Vrazu, Kollárju, Šafaŕiku i. dr. željo, da bi slavizem po naših slovenskih deželah kmalu izginil. Najbrž je po takem naš epigram nastal v pozni jeseni 1840.

Iz te dobe je pač tudi „Narobe Katon“, ki ga Kulakovskij, Ilirizmъ 223 z Bleiweisom (Let. 1875, 179) po krivici stavi v l. 1847.; tega leta je bil tiskan v zbranih poezijah. Besede „Victrix causa Diis placuit, sed victa Catoni“ so tako rekoč odgovor na vprašanje s 26. oktobra 1840: „Si Deus pro vobis, quis contra vos?[1]“)

Poleg puščic za žive je imel ljubezni milo besedo v spomin mrtvim. Čopu in Linhartu je zložil l. 1839. nagrobni napis, prvemu, ker je začel buditi „stare Slave rod“, drugemu, ker je bil slovstvenik, znan vsakomur, „ki mar mu je slovenstva“.

Ill. Bl. 1843, 44 ima elegijo „V spomin Andreja Smoleta“ z zemljo slovensko, predrago deželo, „v kteri očetje so naši sloveli, — ktera zdaj ima grob komaj za nas“. Zadnja verza spominjata, mimogrede bodi to povedano, na besede Kollárjeve v predspevu „Slávy dcere“:

Ai zde leži zem ta, před okem mým smutně slzicim,
n ě k d y k o l é b k a, n y n í n á r o d u m é h o r a k e v.

Sodobnica te elegije je „Zdravica ob novini l. 1844.“, pogumno vesel pozdrav svobodi slovanski, divinatorska napoved jasnejših vremen slovanstvu (L. Pintar, Zv. 1897,

---

[1]) Kakor Prešeren Vrazu, je kajkavski Kristijanovič očital Gaju „Eigensinn oder Ruhmsucht“.

119), spodbudnica vsem Slovencem, slovanskim bratom, slovečim sinovom matere Slave. Takrat so Hrvatje bíli hude, a uspešne boje.

Zabavljica „Daničarjem“ je prvič natisnjena še le v zbranih poezijah l. 1847.; Kulakovskij, Ilirizmъ 223, očividno misli, da je tudi tega leta zložena. Jaz stavim ta epigram v leto 1844., v leto Kopitarjeve smrti. Kopitar in Dobrovski se pogovarjata, kakor nekdaj v Slavinu in v Slovanki. Dobrovski nagovori Kopitarja, ki je baš prišel s sveta; to je vendar moralo biti pisano, ko je bil Kopitar tako rekoč še topel. V odporu zoper ilirizem sta si bila s Kopitarjem edina; njegova smrt mu je budila stare misli o Danici; strastnega šarlatana Gaja — tako ga je imenoval Kopitar — je Prešeren obdal z „gorečo drhaljo“. Gorečnost svojo so pokazali Iliri l. 1845. pri volitvah. — Kopitar očita Daničarjem, da pišejo svoj jezik, da so janičarji slavščine južnih dežel; ta zadnji močni izraz pač pomeni, da so kot odpadniki, janičarji poropali svoja domača narečja ter tako skrpali svoj umetni jezik; prim. gorjačarje, tatove in cigane v „Novi pisariji“ ter Vraz, Djela, V. 431.

Prigodna in vrlo rodoljubna je pesem: Janezu N. Hradeckemu na njegovega mestnega županstva petindvajsetletnice dan (27. rožnika 1845), kjer pravi pesnik o slavljencu:

Hvaležnost vseh Slovencev si nabiraš,
ki tihoté že bratov zabavljice,
da smo zares mi Kranjci pozabili
že Slave matere, nje govorice.

Smisel teh verzov je pač: Slovenci so ti hvaležni za tvojo delavnost, saj slovanski naši bratje (Iliri, Čehi) vedno redkeje zabavljajo, da smo „separatisti“ (Ga

Korytku l. 1838.). Na vsak način pomeni tu 'Kranjci' deželane p o l e g drugih Slovencev.

Elegijo „V spomin Matija Čopa“ so prinesle Novice 1846 in Ill. Bl. 8.

To je bila „metrična naloga“, kakor se je izrazil Prešeren o svojem „Krstu“, slovenski posnetek nemške elegije v Ill. Bl. 1835, 30 „Jung stirbt der, den die Himmelsmächte lieben“. V tej elegiji ima le s l o v e n s k o domovino, rod naš slovenski poleg Čehov, Poljakov, Rusov in Ilirov, mater Slavo in slovenstvo — pristavek „v Krajni“ kaže, da se je težko odpovedati preteklosti.

* * *

Prešeren je začel kot kranjski pesnik, a je nehaval kot slovenski. V svoji kranjski dobi je rabil obliko Slovenec za Slovane sploh, a ker mu je v drugi dobi služila tudi v ožjem, današnjem smislu, kako je pa tedaj imenoval Slovane? pravega imena nima, ali našteva vrstna imena kakor Čehi itd. poleg nas Slovencev ali pa pravi: sinovi (otroci) matere Slave. Oblike „S l o v a n“ pri Prešernu ni najti; le enkrat imenuje Kopitarja „Slovanov patriarha“, navajajoč besede Šafaříkove. (Zvon, 1888, 380).

Ime S l o v a n so sprejeli od Čehov najprej š t a j e r s k i in k o r o š k i Slovenci, da bi s tem razločevali species od genusa; zakaj oni za sebe niso imeli drugega, posebnega imena tako kakor Kranjci svojega. Prvi, ki je doslej meni znan, je rabil obliko Slovan P r i m i c, v Gradcu delaven posebno za štajerske in koroške Slovence; v pismu pisanem Zupanu na Kranjsko dné 15. novembra 1812 imenuje že S l o v a n e in v svojih „Nemško-slovenskih branjih“ l. 1813. govori le o S l o v a n i h; enkrat ima nekako za razlago zraven še Slo-

venci. Istega leta 1813. piše Jarnik na Koroškem: „Večer pokaže, kakov je den bil, pravijo naši pridni severni Slovani“ (Jagić, Vostočniki).

Primic je pisal o „Slovanih“ Zupanu, in ta jih je prvi uvedel na Kranjskem; že v njegovih epigramih, zloženih pred l. 1830., se nahaja ta oblika (Zvon, 1885); v Kranjski Čbelici le v Zupanovem „Krajncu dolženem hrovatenja“, in še v 4. pesmici Kr. Nestorčka.

Zupan ima mnogo manj nego Kastelic in Prešeren „kranjščine“, in mnogo več „slovenščine“; zato se je po zgledu štajerskih in koroških Slovencev tem lažje oklenil češke oblike skupnega slovanskega imena.

II.

Prešeren in slovanska narečja.

Kvalifikacijska tabela Prešernova iz l. 1846. navaja v rubriki ‘Sprachkenntnisse‘ te-le jezike: deutsch, krainerisch, französisch, italienisch, englisch (Zvon 1890, 178).

Tako obširna jezikovna in literarna naobrazba je bila v dobi romantike kaj navadna; vse te jezike so gojili tudi slovenski „Iliri“ v Gradcu. Prešeren se je že kot učenec ljudske šole Čopu po francosko odrezal: „Très-bien!“

Vem, da je to uradna listina in da je l. 1846. bilo koristneje kvalificirati se s kranjščino nego slovenščino, da bi se prosilec sam ovadil za ‚panslavista‘, če bi omenil znanje drugih slovanskih jezikov, vendar smelo trdim, da je Prešernova kvalifikacija odgovarjala istini; zakaj Prešeren razen materinščine ni poznal nobenega drugega slovanskega jezika. Nič seveda ne dokazuje zoper to trditev „Nova

pisarija“, kjer po vrsti pravi o slovanskih narodih, da imajo tujke iz različnih jezikov.

Že vzhodna štajerska slovenščina mu je bila malo umljiva. L. 1834. ali v začetku 1835. je Vraz Kastelcu poslal svoje prvence, proseč ga, naj mu nedostatke njegovega „piseka“ popravi ali vsaj naznani; ko mu Kastelic dolgo časa ni nič odgovoril, ga je „za božjo voljo“ prosil, naj mu brž vse prispevke vrne v popravo (Vraz, Djela V. 146); ob enem mu je poslal spet pesmi „od treh akademikov, kteri se vseh slovenskih jezikov učijo“ — to so pač Miklošič, Caf in Šamperl — ki so se mu zdele vredne, se v Čbelici ponesti; vzajemnost med Ljubljano in Gradcem je želel doseči Vraz. Kako je Kastelic sodil o teh graških prispevkih in kaj je z njimi storil, mi ni znano; bržkone jih je „obdolžil srbizma ali rusizma“ ter jih dejal ad acta. Vsaj tega se je bal Vraz, ko je dve leti pozneje 2. aprila 1837 iznova poslal za ‚Čbelico‘ plodove svoje slovenske muze ter predlagal vzajemnost. Prešeren je odgovoril, da njegove pesmi ne morejo priti v Ilirski list, češ da so občinstvu premalo umljive, še celo on in Kastelic da jih včasih le na pol razumeta. Vzhodno narečje mu nikakor ni ugajalo; že 13. februvarija 1832 piše Čopu: „Kopitars Bemerkung, dass Murko einen schlechten Dialect habe, ist sehr wahr“ (Zvon 1888, 571) in l. 1836. se mu zdi Volkmerjev jezik „unverdaulich“ (Zvon 1882, 111).[1])

Iz besed „Das mož-beseda scheint bei Euch halben Krobathen unbekannt zu sein“, ki jih je pisal Prešeren Vrazu 4. marca 1837, se vidi, da je imel Vrazovo narečje za napol hrvatsko; poleg tega pa doni iz njih

[1]) Narobe je Vraz čutil težave gorenjskega narečja, a je s stvarnim mirom širšega svojega stališča pripomnil: „Samo trěba ključ naći, pa onda se odmah obavěsti, da je onaj isti jezik, kojeg govore ostali Iliri“. (Dj. V. 222.).

nekaka zapadnoevropska obsodba — vzhodnih „bogmejev“ ob turški meji, kakor jih naziva v znanem sonetu.

Hrvatski Prešeren ni razumel; sam piše l. 1837., da bi pristopil k Gajevemu listu, če bi razumel hrvatski. Srbohrvaščine ni bil zmožen niti l. 1841. Takrat se je Vraz, potujoč po celi Sloveniji na zapad, mudil delj časa v Ljubljani ter med drugimi občeval tudi s Prešernom; ta ga je obiskal vsak dan (menda zur Stadt Wien) ob petih popoldne, da sta se šla sprehajat. „On čita ilirski. Ja njemu tumačim, šta ne razumi“, piše Vraz (Djela, V. 224), a tega nikjer ne pravi, kar trdi Kulakovskij, Ilirizmъ 223, da bi mu bil Prešeren obetal, „vse svoje vremja posvjatitь po preimuščestvu illirskoj slovesnosti“; če bi bil Prešeren to rekel, bi „eto byli, věrojatno, skorějenadeždyVraza, čěmъ istinnoje naměrenie Prešerna“.

Spričo tega se skoro ob sebi razume, da so mu bili drugi slovanski jeziki malo ali nič znani. O ruščini pri njem ni glasu; sicer je njegov „Le črevlje sodi naj Kopitar“ zelo podoben Puškinovemu „Sapožniku“, ali Prešeren sam pravi, da je njegov sonet složen po Plinijevi pravljici. Tudi v „Novi pisariji“ in drugod nahajamo sličnosti s Puškinom, vendar vse to še doslej ne opravičuje misli, da bi naš pesnik poznal Puškina; saj smeši celo tiste, ki žele brati „knjige Moskvičanov“. Pač pa je posetil Prešerna l. 1841. znani ruski profesor Izmail Sreznevskij, ki je istodobno z Vrazom potoval po naših krajih.

Češčino je čul že kot dijak na Dunaju; tako je l. 1825. slišal v neki gostilni češke harfenistke in si zapomnil češko melodijo; toda vsa njegova družba se je pač še jako malo zanimala za češke brate, vsaj zdi se tako po pripovedovanju tovariša mu Trauna (Kres 1883, 377).

Prav verjetno se mi vidi, da je bil na Moravskem, prim. moj sestavek „Od železne ceste“,[1]) a iz Moravije si je zapomnil le — židovke.

S Čelakovskim gotovo osebno ni bil znan; sicer piše ta-le l. 1832. v znani razpravi o Čbeličarjih (Č. Č. M. 1832): „Ta od narave bogato obdarovani, mladi pesnik . . . šteje zdaj kakih 30 let“, ali starost Prešernovo je po priliki lahko zvedel n. pr. od Kopitarja, ki je 1831 bil v Pragi ter poročal Čelakovskemu o Čbelici. Kje in kdaj bi se bila seznanila? Baš tista leta, ki jih je Prešeren preživel na Dunaju (1822—1828), je bil Čelakovski odgojitelj v Pragi, in natančni životopis njegov (Sojka, Naši mužové) ve le o l. 1821. poročati, da se je hodil na Dunaj predstavljat ruskemu poslaniku.

Kakor Prešeren Čelakovskemu, tako je bil Čelakovski Prešernu vrlo drag. Vraz piše l. 1841.: „. . . više sam puta već pomislio na Vas . . ., najpače u vrěme moga bavljenja u Ljubljani, gde sam bio svakidanji drug Prešerna time i malo ne svaki dan š njim i Vaš (barem u duhu)“.[2]) V tem pa sta si bila nasprotna, da je Čelakovski študiral jezike slovanske, Prešeren pa ne; Čelakovski mu je priporočal l. 1832., naj mu piše v svoji materinščini, „die, soviel zum Lesen und Verstehen gehört, für mich wenig Schwierigkeiten hat“ — a Prešeren mu je odgovoril: „Do zdaj še tako malo Vaš jezik umem, da Vas moram prositi, Vaše liste po nemško pisati.“

L. 1836. so bili v Ljubljani Čehi profesor Pressel, Maha in dr. Amerling; zavzela so Prešerna njih poročila o vnetem delovanju Čehov in jel se je zanimati zanje

[1]) Izide v „Ljubljanskem Zvonu“.

[2]) Djela V. 271; to pismo ni pisano Erbenu, kakor ugiblje urednik Vrazovih del, ampak Čelakovskemu; to se razvidi iz besed: Vaš „Ohlás pisni českých“ — delo Čelakovskega iz l. 1840.

ter prosil Čelakovskega, naj mu o priliki poroča o napredku češkega slovstva, o življenju „slovanskih bratov“; „die Vollendung des Jungmannischen Wörterbuchs erwarten wir mit Ungeduld.[1]) Nato nastane molk do l. 1840. — Dasi je imel Prešeren v Pragi občudovalca in prijatelja, se vendar ni oklenil češčine. Prešeren sam pravi (Zvon 1882, 110), da se mu navadno očita lenoba in da je „zu allem, wie es scheint, zu träge“ (nemški sonet v Carnioli, III. 59). Kaj bi pričakovali češčine pri Prešernu, ko pa je niti Čop ni pošteno zmogel! (Zbornik 1899, 131.) Sicer pa se je tudi ta prijatelj Prešernov sam zavedal svoje — komodnosti.

Največ se je izmed slovanskih jezikov bavil s poljščino. Ta se je priljubila Čopu, ko je bival v Levovu; on je Prešernu pozneje v Ljubljani gotovo marsikaj povedal o Poljakih, zlasti o njihovem takratnem velikem pevcu Mickiewiczu; zato ga Prešeren posebe imenuje v znani nemški žalostinki za Čopom iz l. 1835. Pozneje se mu je ponudila prilika, se priučiti poljskemu jeziku. Dné 4. marca 1837 piše Vrazu: „Ker je usoda dva Poljaka (Korytka in Horodinjskega) pognala v Ljubljano, utegnem od te prilike imeti dobiček ter se poljski naučiti“; za jedno mu prijavlja prvi plod tega svojega znanja, prestavo Mickiewiczevega soneta „Pevčeva tožba“. (Let. Mat. Slov. 1877, 160.) Prešernov je tudi poljski in nemški napis na grobu Korytkovem — Korytko je umrl l. 1839. in konec je bilo Prešernove poljščine!

Da bi Prešeren v Ljubljani ne imel prilike, se seznaniti s slovanskimi jeziki, tega ne moremo trditi. Čop je imel dovolj znanja, da ga je le hotel kdo izrabiti

[1]) „Was für einen Fortgang hat ihre Opicula?“ vpraša Čelakovskega (Zvon 1882, 112), moralo bi pač biti: Apicula = Čebelica, zakaj Čelakovski je izza l. 1833. izdajal Česko Včelo-

in dr. Zupanova knjižnica, ta je krila zaklade slovanske. Pa še celo v svojem sorodstvu je imel moža, ki ga je daleč prekašal v zanimanju za slovanstvo. Njegov stric na Bledu „u drugom selu kraj jezera“ je bil „bogat, mlad, dobar čověk i Slavjan, govori poljski, bio je već u Poljskoj i Ruskoj kao i po Italiji i Švajcarskom“ (Vraz, V. 251); nanj je Vraza pesnik Prešeren sam opozoril v Ljubljani l. 1841. in Vraz je bil očaran o njem, češ: „Gospodin Prešeren sama je duša. Pratio me je još daleko putem te na razastanku obećao, da će u buduće svekoliko vrěme svoje, što mu preteče od pokućnih poslova, posvetiti literaturi slavjanskoj — najpače ilirskoj“.[1])

III.

Prešeren in ilirizem.

Zmožen le kranjščine, ni nikoli segal črez njen ozki okvir. Zlagal je pesmi v svoji gorenjščini, zavedajoč se, da „komur pevski duh je vdihnil, — ž njim Bog dal mu“ — tudi jezik. Ker mu šola ni nudila ničesar, takratno slovstvo malo, se je držal govora, ki se ga je naučil od matere, ter iz njega črpal samoraslo moč kakor Antej od matere zemlje, zavračajoč od „svojih Gorenjcev“ vse — „ptujobesedarje“.

„Našo materinščino izobraževati, to je namen naših pesni in drugega slovstvenega dela“ piše Vrazu dné 5. julija 1837. ‘Izobraževati‘ pač tu pomeni toliko, kakor iz surovega gradiva poljudne govorice napraviti lično in primerno posodo vzvišenih misli, lepih čuvstev in filozofskih abstrakcij, skratka ‘evropske‘ kulture; zato

---

[1]) Te besede je Kulakovskij pomotoma razumel o pesniku Prešernu, Ilirizmъ 223.

je v „Novi pisariji“ smešil kakor ‘rovtarsko‘ tako tudi puristovstvo slovansko strujo.

Prešeren je pesnil in hotel pesniti le za izobražene kroge, drugače niti ni mogel; prepričan je bil, da je slovenskim pisateljem nedostajalo duševne spretnosti pisati po naravi in potrebi priprostega ljudstva, da jim je pisati za srednji stan, med katerim in s katerim oni živijo, čutijo in mislijo (Marković, X.). In s tem svojim nazorom je prodrl tudi pri Stanku Vrazu. Vraz je prej propagiral poljudne Schmidove spise, a pred Veliko nočjo l. 1837. priporoča Muršecu Prešernov Krst, ker je „gospodskega rodu“, ter posnema očividno kako nemško Prešernovo pismo nadaljujoč: „Naše mišljenje je k šegi, ki po mestah kraljuje, priklenjeno. Če se ravno hapimo kaj v prostem obleči — za krožaj prostega duha (einfacher Ideenkreis) pisati — se moremo trapiti (bi lehko rekel) samè sebe za norce imeti . . . Tak se tudi Prešeren toži ino pravi, kaj je vsa naša pisarija za proste ljudi — prenavljanje (affectation), v kterem ne živosti, da naše življenje ne je med njimi“ (Djela, V. 154.)

Prijateljski krog Čopa, Prešerna, Kastelca — je malo uvaževal želje in težnje Vrazove. A Čbelica je zaspala, Čop je umrl. Zdaj se je z l. 1836. pričela ožja zveza z Gradcem. Tudi Prešeren se je zanimal odslej bolj za gibanje graško. Ko je l. 1837. Vraz s prijatelji namerjaval izdajati „Metuljčka“, tekmeca Čbelici, mu je Prešeren želel sreče ter, naprošen za prispevke, obžaloval, da v trenotku ne more z ničimer ustreči; prosil pa je, naj se mu nemudoma pošlje šest izvodov novega lista. No, list se ni rodil! Prav hvalna se mu zdi misel onega „sloveno - filološkega“ društva v Gradcu, ustanoviti fond za izdajo slovenskih knjig (primeri Vraz, Djela V. 165.) ter pričakuje noviteto (1837). Sicer

pa piše: „Es dürfte Euch nicht so leicht gelingen, den steirisch-kroatischen Dialect auf den philologischen Autokraten-Thron zu erheben“. To še vedno pomeni boj med „štajersko-hrvaško“ in „kranjsko“ literaturo!

Baš ta neodjenljivost in nesosretljivost Prešernova je gnala Vraza k Ilirom, in zdaj je ta začel seveda še neuspešnejši boj, da bi namreč Prešerna pridobil za — ilirizem.

Prešeren je bil kakor zoper čisto štokavščino (srbščino) tako tudi zoper vsak jugoslovanski eklekticizem. Da bi bil on sam vpletal ilirizme (Zora 1876, 31) in da bi kakor Bleiweis ne izbegaval bližanja sicer samostalne slovenščine k hrvaščini (Kulakovskij, 226), to doslej nikjer ni dokazano. Pač pa vemo, da se je zoper vsako več ali manj „občno slovanščino“ boril že z Zupanom (Ptujobesedarjem, Nova pisarija), odločilno sekal z Vrazom v pismih in pesmih in ni poslušal glasu Čelakovskega. Zato se je zdel Zupanu „polž v lupino zakopan“ (Krajnec dolžen hrovatenja), Gaj je mrzko govoril o „kranjskih separatistih“, Vraz mu je rahlo očital „Uneinigkeitsgeist“[1]) in Čelakovskij?

O Čelakovskem čitaš v Glaserju (II. 127), da je odsvetoval Prešernu, bližati se „Ilirom“. To je Glaser menda posnel po Kulakovskem (Ilirizmъ 220), a ta je krivo razumel Čelakovskega pismo Prešernu z dné 3. avgusta 1840. Čelakovski toži, da nič ne vé o slo-

---

[1]) Na koga drugega nego na Prešerna gredó Vrazove besede, pisane Malavašiču dné 26. maja 1839: „Samo kada budemo mi odbacili od nas, skinuli z naših ramena strasti i previšnu, pristrastnu ljubav do kojegod posebne stranice, izključujuću druge — onda može svaki od nas ponosno kazati: „Ja sam dostojan stupiti pred žrtvenik domovine.“

vanskem jugu, kakor da bi tu bilo nastalo „strašno samostansko življenje“, ter vpraša, ali se kaže na literarnem obnebju kje kaka zvezdica. „Was wäre gewonnen, wenn ihr alle Einen Weg gienget!“ Ta zadnji stavek pa je Kulakovskij tako-le porusil: „Čto priobrětetsja, jesli vy vsě pojdete po odnoj i toj že dorogě“ ter ga vzel za retorično vprašanje z domišljenim odgovorom: Nič. Toda to tolmačenje je v zvezi popolnoma nemogoče in je direktno nasprotno duhu Čelakovskega, ki je bil vreden vrstnik Kollárjev in Jugoslovane vedno priganjal k jedinosti in slovanski vzajemnosti.

Podobno napako ima Kulakovskij na isti strani še eno; piše namreč: „Peresylaja Prešernu narodnyja pěsni, sobrannyja Vrazomъ, Kočevarъ sovětujetъ jemu pisatь po slovenski i ne perehoditь vъ illirskij lagerь, hotja vъ to že vremja Illirstvo onъ nazyvajetь „obščim sadomъ“. To je popolnoma napačno umevano pismo navdušenega Ilira, rojaka, prijatelja in pristaša Vrazovega, dr. Kočevarja v Podčetrtku, ki je l. 1839. pisal Prešernu: „Verlassen Sie unsere Slava nicht, und wenn Sie auch nicht zu den Fahnen der neuen ilirischen Literatur schwören, so singen Sie slovenisch (oberilirisch)... Die ilirische Literatur würde zwar mehr gewinnen, wenn Sie sich an Gaj schliessen würden, um in unserem gemeinschaftlichen Garten (obščij sadъ) Blumen zu pflegen...“ (Let. 1875, 158.) Kočevarju bi bilo torej ljubše, če bi bil Prešeren Ilir, a tudi tako se veseli njegovih proizvodov, ker so ob sebi izvrstni.

S kakim navdušenjem so l. 1841. sprejeli Vraza ljubljanski bogoslovci, „mladi ljudi, koji svi za ilirštinu dišu i živu te i više manje dobro ilirski govore i pišu“ (Vraz, V. 217.)! Imeli so v semenišću ilirsko društvo

in ustanovili slovansko knjižnico; te mlade rodoljube, med katerimi so bili Jeran, Pintar, Žvab, je obiskoval tudi Bleiweis, in na liceju je Malavašič prejemal (Djela, V, 188.) od Vraza ilirska pisma s knjigami ilirskimi vred, in v Ribnici so se bratili z Vrazom „domorodci, t. j. dr. Česnik, župnici Žemlja i Ilenić, sve sama ilirska vatra“ in o zadnjih dveh še pravi Vraz: „Gospoda župnici Žemlja i Ilenić toliki su domorodci i cenitelji ilirštine, da sve skoro Danice, koliko jih je dosad izišlo, na izust znadu.“ (Djela V. 230, 231.)

Tako je Prešeren (s Kastelcem) osamljen v ostrem zametanju in preziranju ilirizma. Pa njegov upor ni veljal le jeziku, ampak tudi ilirskemu pravopisu, gajici, in Bleiweis pravi (Let. 1875, 179), „po mnozih pogovorih s Prešernom, da se je istotako trdovratno držal bohoričice, kakor je bil velik nasprotnik srbohrvaščini. Primerjajmo s tem Slomšeka, ki se je radi ljube edinosti brž in rad poprijel novega pravopisa.

IV.

Zakaj je bil Prešeren zoper ilirizem.

Kot pravi pesnik je Prešeren konkretno zrl in mislil; za abstrakcije se ni tako navduševal kakor retorski navdahnjeni probuditelji slovanske vzajemnosti; individuum mu je življenje, splošni pojem smrt, prim. str. 38, 39.

Prešeren je videl faktum: različna narečja slovanska in s tem dejstvom je računal ter Vrazu l. 1837. pisal: „Die Vereinigung aller Slaven zu einer Schriftsprache wird wahrscheinlich ein frommer Wunsch bleiben;“ čital je nato Kollárjevo razpravo o vzajemnosti, pa jo pojmil le „materijelno“, to je, razumel je, kaj hoče pisatelj reči, — a navdušila ga ni, vera mu

je manjkala; drugače realni spis Kollárjev ga baš radi koncentracije južnoslovanskih narečij ni zadovoljil;[1]) bil je o neizvršljivosti ilirske ideje subjektivno prepričan . . . Mislil je svoje stališče nasproti Vrazu, Kollárju in Šafařiku zastopati v praškem listu „Ost und West“, a storil tega pač ni.[2]) Jasno pa se je Vrazu izpovedal v onem „vinskem“ pismu iz l. 1840., kjer pravi: „Wir ‘Oberillyrier‘ sind noch sehr jung, was die Schriftsprache betrifft, deshalb ist es billig, dass wir das Resultat fremder Erfahrungen abwarten“, češ, ko se bosta francoščina in italijanščina ali španščina spojili v eno narečje, tedaj upam, da bomo mi govorili češki, poljski, ruski in bolj še srbski, ali če že ne govorili, vendar razumeli brez posebnih študij, ter konča: „Ich glaube, dass man bis zum Erntetag alles Aufgesprossene

[1]) Navdušeni spis grofa Janka Draškovića: „Ein Wort an Illyriens hochherzige Töchter“ (Zagreb, 1838), ki mu ga je v več izvodih poslal Vraz po Malavašiću dné 26. maja 1839., je pač tudi brez sledu izginil med njegovimi knjigami.

[2]) Sploh pa bi uredništvo tega lista težko da sprejelo Prešernov spis, zakaj list je slonel na slovanski vzajemnosti, in je v njem Šafařik o južnih Slovanih poročal v odločno ilirskem duhu; „ . . . von allen gründlich unterrichteten und von Vorurtheilen unverblendeten Illyriern wurde . . . diese Reform (ilirizem) als nützlich erkannt und mit Beifall aufgenommen — sollten auch . . . einige an dem herkömmlichen Schlendrian zu ängstlich klebende Schwachköpfe, für die ein Hinzulernen und Vorwärtsgehen eine Marter ist, oder einige in Selbstsucht erstarrte, eitle und schlaue Sophisten, denen jede Regung einer freien, männlichen Seele, die der blinden an ihre Machtsprüche oder Einfälle ausgenommen, ein Greuel ist, (Kopitar!), diesen Austausch . . . als eine Apostasie (uskok!) bezeichnet und das Beharren bei der altillyrischen Anarchie und Zerstückelung als den Zustand des höchsten Wohles und Glückes für die illyrische Literatur angepriesen haben oder noch fortwährend bezeichnen und anpreisen . . .“ tako je pisal Šafařik v „Ost und West“ 1838, 17. (28. 2).

stehen lassen soll, damit der Herr (τὸ παν) am jüngsten Tage das Gute werde von dem Schlechten ausscheiden können", to je: čakajmo, zgodovina bo stvar razsodila.

V pismih, ki so nam ohranjena, pobija Prešeren ali nekaj, česar nikdo ni trdil — Kollár ni nikoli govoril o zedinjenju vseh Slovanov, ali nekaj, kar je mogoče — slovanske jezike razumeti — ali pa ilirizem, o kojega nemogočnosti je subjektivno prepričan, to je: čutim, da bi jaz nikoli ne mogel pustiti svojega narečja.

Prešeren je ilirizem slabo pobijal.

Bleiweis imenuje dobo od leta 1832.—1840. poetično dobo Slovencev in res, vse se je takrat vrtelo okoli poezije: politiko je imel Metternich v zakupu, filologija je bila poražena, in Kopitar je svoj nemilostljivi obraz obrnil vkraj od Krajne. To poetično dobo znači Prešeren, estetičen duh, spoštovan kot tak od Čelakovskega, Vrazu odličen ljubljenec svetih helikonskih sester in oče lepih pesniških otrok s svežimi, rožnatimi lici, Kočevarju mojster pesniškega jezika in nenadomestljiv svečenik matere Slave, Levičniku orakelj in najbolj klasični sodnik slovenskega ukusa, a baš radi tega vsej filologiji ostro nasajen; ravno filologi pa so bili preporoditelji slovanstva, in narobe preporoditelji slovanstva so morali postati filologi. Prešeren se pa ni naučil nobenega slovanskega jezika. Ker je ljubil lepo misel, ni se maral ukvarjati še le z besedo.

Prešeren je imel ‘evropsko‘ naobrazbo, t. j, v duhu

videl je Nemško, Francosko, Britansko,
videl je Švajca visoke gore,
videl je jasno nebo italijansko —

kakor prijatelj mu Smole; gotovo se je iz univerze vrnil kot ‘svobodnjak‘ svoje dobe, zamaknjen v zapadno kulturo; tak je bil tudi rojak in prijatelj njegov Matija Čop, ki

se mu je še le v Ljubljani pod uplivom Kopitarjevim in Šafařikovim vzbudilo zanimanje za Slavica. Kozmopolitska ali „kranjska“ je bila še vsa Ljubljana, in Prešeren je plesal v kazinu — med fraki, govoril „po evropejskom universalnom kalupu slivene reči“; Vraz jih ni maral niti ni plesal radi prekošatega „tudjinstva“, ko ga je l. 1841. spravil v kazino pobratim Prešeren Umevno je, da se je iz germanske in romanske ‘Evrope“ malo spoštljivo oziral zlasti na vzhod . . .

Prešeren nikoli ni prišel v neposredno dotiko s Hrvati; domovina njegova je po legi in jeziku daleč od Hrvatske; zavedni Slovani jožefinske in francoske dobe so bili polegli v grob, ko je Prešeren sprejemal višjo izobrazbo. 35 let je bil star, mož z že utrjenim obzorjem, ko je vzplamtel ilirizem; Čopa ni bilo več in Zupan je zapustil Ljubljano. Kaj naj bi preustrojilo njegovega duha? Drugače Vraz! Iz krajev doma, kjer se govori narečje bolj sorodno hrvaščini, se je že na gimnaziji družil s tovariši, ki so prej obiskovali hrvaške šole; s slovanskim svojim ognjem so osebno uplivali na Vraza v mladeniških letih rapsodisti med Muro in Dravo kakor Jaklin, Modrinjak, Cvetko; kaj je bil Vrazu zlasti stric mu Jaklin, pravi on sam v posvetilu svojega dela „Gusle i tambura“, klanjajoč se mu, romantično lepemu „najstarijem representantu duha slavenskog od prošaste dobe“, ko so se pele pesmi „pune velikog božanstvenog slutjenja“. Takih odgojiteljev Prešeren ni imel, njegovi odgojitelji so bili individualizatorji Kopitar - Ravnikarjeve vrste.[1])

Pač pa je Prešeren v preteklosti videl staro, četudi klaverno kranjsko literaturo; tem težje mu je bilo se odreči že knjižnemu domačemu narečju in se okleniti

---

[1]) prim. Prešernovo opombo o potrebi razlikovanja „ilirskih narečij“, Zv. 1882, 111.

tujega. Lažje je Vraz pisal na „tabulo raso"; Vraz je imel še le voliti večje kulturno središče, Prešeren ga je že imel v Ljubljani.

Kulakovskij poudarja (Ilirizmъ 221), da Prešeren l. 1838. Gajevim težnjam iz različnih vzrokov ni mogel biti naklonjen, a navaja le enega, namreč zadevo Gaj-Korytkovo. Gaj je iz tehtnih vzrokov Korytku vrnil rokopis njegovih narodnih pesmi, prvič ker ni bil kritično in enotno urejen in zlasti drugič, ker bi vlada zamerila zvezo s poljskim pregnancem. Prešeren, pravi Kulakovskij, je videl v tem osebno užalitev. Mogoče, da je to Prešerna močno uklonilo od Gaja; politike Gajeve ni razumel, tembolj pa je bil prijateljski zvezan s Korytkom, ne kot Slovanom, ampak Poljakom, pri katerem se je učil poljski.

Osebnost je Prešernova glavna lastnost; v tem oziru je podoben Kopitarju; oba velenadarjena sta se trdovratno držala svojega mnenja ter v osebni strasti nista poznala celokupnosti, kremenita a trmasta gorenjska značaja. Kopitarju je mrzel Gaj, ker mu je oškodil abecednega prvaka slavo, Prešeren pa je bil užaljen, da so Hrvati na Slovence gledali kakor na Samaritane. Vraz, nad osebnosti in strankarstva vzvišeni Sloveno-Ilir, mu je pisal, da se bodo Hrvati spametovali, zdaj da delajo tako le v izredni navdušenosti za svojo narodnost; „übrigens lassen wir ihnen in Hinsicht der Geringschätzung, wenn wir unsere Nieren aufrichtig prüfen, nichts geschenkt". Te besede veljajo brezdvomno Prešernu. Bleiweis sam poudarja „veliko slabost Prešernovo, da je strastno kritikoval". Bil je močno razvita individualiteta, to pa pomeni pogosto — egoizem in strast. Taki značaji se ne udajo nikomur, le — svojim lastnim čuvstvom.

In tem je bilo pred vsem posvečeno njegovo delo; živel je bogato dušno življenje svojih čuvstev, bil velik lirik, a za širno javnost ni bil (prim. Goetheja).

Odpor Prešernov zoper ilirizem je bil vseskozi pasiven, negativen odpor neudeležbe, abstinence; ni se naučil nikoli hrvaščine in ni pristopil k ilirskim pisateljem; pa tudi na domačem polju ni od l. 1836. več nič velikega storil niti na leposlovnem polju, kaj še le, da bi bil organiziral ljudstvo! Politične ideje ali svrhe, po kateri bi strmel, sploh Prešeren ni imel nobene.

Kako naj sodimo o pasivnem odporu Prešernovem zoper ilirizem? Dandanašnji se naglaša, da je bilo prav, gojiti le domače narečje, ker bi sicer naš narod ostal zanemarjen in bi se jezikovne meje bile skrčile. V tem je mnogo resnice, a tako hvalnega razloga Prešeren zoper ilirizem ni navajal, saj njemu ni bilo za odgojo naroda, ampak le za slovstvo izobraženih krogov. Stoječ na odgojnem stališču, se je Slomšek moral ogibati ilirizma; njega so razen tega vodili razni verski in taktični oziri, konservativni nazori o nedotakljivosti zgodovinskih razlik in mej.

Vraz in Prešeren sta pomenila dve struji slovenskega naroda. Čegava je obveljala? Prešernova! Zgodovina je pritrdila njemu. Navadno se obsodi kot napačno stališče tistega, ki mu ne pritrdi zgodovina, a ne smemo pozabiti, da vselej ne zmaga najboljša reč in da si zgodovino ljudje sami delajo; če bi se vsi kranjski pisatelji za izobražene kroge (Čbeličarji) že v tridesetih letih poprijeli srbohrvaščine, bi bilo Slovanov po Koroškem in Štajerskem sicer nekaj manj, a južnih

Slovanov z enim knjižnim jezikom bi bilo več. Do l. 1848. (do preosnove šol) bi se jezik toliko udomačil, da bi ga vlada kot knjižni jezik vpeljala v šole, kakor je vpeljala ilirski pravopis.

Hvala Bogu, zdaj se Slovenci s Hrvati boljše poznamo, nego se je poznal Prešeren. Že l. 1876. je pisal Pajk v Zori, da se polagoma približujemo Vrazovemu cilju, in Kulakovskij končuje oddelek o slovenskem ilirizmu (230) tako-le: „Nelьzja ne zamětitь, čto postepenno proishoditъ i nyně približenie slovenskago jazyka kъ obščemu jazyku literaturъ horvatskoj i serbskoj. Možno predpolagatь, čto sъ tečeniemъ vremeni slovenskie pisatelji dějstvitelьno primьknutъ kъ obščemu illirskomu jazyku Gaja, t. j. jazyku serbskoj i horvatskoj pisьmenosti, i oba literaturnich jazyka soljutsja.“

To se ne zgodi, dokler bodo pedantovski šolniki in filologi iskali le rovtarskih besed ter naglašali edino le narečja.

Murko hvali pesnike kakor Puškina, Mickiewicza, Prešerna, da se niso izgubili v sanjarijah Kollárjevih ter so ostali v konkretnih razmerah slovanstva. Toda vzporedba teh treh pesnikov po njih pomenu za razvoj svojega naroda ni primerna; Puškinu ni bilo treba sanjati o materi Slavi, saj je imel širno Rusijo; ostal je lahko v domu zgolj človeške poezije in lepote; Mickiewicz je pa prav za prav sanjal bolj nego Kollár, samo ne tako! Ruski in poljski narod nista rabila Kollárjevih smeri, saj sta že bila naroda, a mi? Mi še nismo bili narod.

V.

Prešeren in slovenski „narod“.

Sovražnika se samo braniti ni dovolj; treba je tudi svojo zemljo obdelovati.

Prešeren je prijatelju Smoletu napisal prvi slovenski mrtvaški list, napravil menda prvi slovenski napis na zvon pri Št. Joštu (Zvon 1881, 128) in najbrž zapisal prvi slovenski epigram v spominsko knjigo Ferd. Jos. Schmidtu; tudi je sestavil prvo slovensko javno svečano deklamacijo (Hradeckemu). Plodil je Prešeren Kranjsko Čbelico in še imel pripravljenega obilo gradiva za peti zvezek. Ko pa je Čbelica umrla, je tudi Prešernov trud ponehaval. Le posamezne pesmi se nahajajo odslej v Ilirskem listu, Carnioli in Novicah.

Koliko inicijative je imel Prešeren pri ustanovitvi Čbelice, mi ni znano; vobče razvija v prvih tridesetih letih precejšnjo energijo. Zlasti iz Celovca prijimlje l. 1832. Čopa ostro kot „čudnega dihurja“, „großen Maulmacher“ ter ga priganja, naj se kmalu v javnosti izrazi o metelčici češ, accingere, rusticus exspectat, očita mu odvisnost od Kopitarja in strahopetnost, „sei nicht so empfindlich gegen fremde Anmaßungen und entziehe dich deshalb der vaterländischen Philologie nicht“ (Zvon 1888, 572 in Zvon 1898, 395). Prešeren sam je že tedaj — torej preden je Čelakovski zdražil Kopitarja — imel ostro napet lok na „visokega gromovnika“ ter mu je hotel na prste stopiti.

In l. 1833. piše Čelakovskemu odločne besede, da je opoziciji janzenistovskih obskurantov treba pokazati, da je zaman. Še celo l. 1837. je zmogel spodbudne besede: „Vergrabet Eure Talente nicht (sc. Vraz in tovariši) und verschiebet das, was Ihr heute thun könnt, nicht auf morgen“ — in: „Lasset Euer Licht

leuchten! Rusticus exspectat, dum defluat amnis etc.“ — toda graška družba se je razšla l. 1838.

Zakaj ni Čbelica več izletela? Zupan je l. 1832. obolel, Potočnik se je bil že prej umaknil, Prešeren je sicer še pred izdajo četrtega zvezka pisal Čelakovskemu one odločne besede, a že sedem tednov pozneje je jel pesniti n e m š k i,[1]) češ da so mu slovenske pesmi prinesle le mržnjo in sovraštvo; Čopu prva žalostinka je bila nemška — prispevkov graških niso sprejemali radi jezika, dasi je Vraz pripuščal spremembe. Tako je Čbelica par let umirala — še l. 1837. pošilja Vraz nekaj za njo — Kastelic je postajal vedno bolj praktičen mož, in tudi Prešeren je l. 1836. dejal, da bi bil sicer glas vpijočega v puščavi, pa da mu „n e u g a j a d i e W u r z e l- u n d H e u s c h r e c k e n k o s t“; želel si je tečnejše hrane, a ta ga je stala — možko prepričanje. Spisal je „Krst pri Savici“, hoteč si z njegovo jasno tendenco pridobiti naklonjenost duhovščine, obsodil je z njim svojo prejšnjo posvetno ljubezen, sotrudništvo pri Čbelici in „Sauglockenläuten.“

Odslej ni imel Prešeren nikjer inicijative, stal je nekako ob strani. Dvoje podjetij je takrat še motilo grobno tišino duševnega življenja. Prvo so Korytkove narodne pesmi. Za narodne pesmi se je l. 1833. Prešeren živo zanimal ter urejeval od Smoleta in Vodnika nabrane zbirke; Smole jih je hotel na svoje stroške v Pragi izdati in sicer v fini obliki; zakaj se to ni zgodilo, ne vem, vsekako je stvar zganil še le Korytko l. 1837.; Prešeren je o tem Vrazu poročal v pismu, ki kaže, da je on imel popolnoma prave nazore o kritični

[1]) dasi je Čelakovský l. 1835. naročal Čopu: „Dr. Prešeren soll dichten, dann dichten und endlich abermals dichten — k r a j i n s k y, t o s e r o z u m i.“

izdaji narodnih pesmi. Drugo podjetje je bil Leopolda Kordeša nemški list ‚Carniola' in nameravane, a gotovo od dvorne cenzure ne dovoljene ‚Kranjske Novice' z literarno doklado „Zoro" (vzor brez dvoma Ilirske novine in Danica). Prešeren se je napram Kordešu in njegovim sotrudnikom vedel jako reservirano, tako da so ga imeli celo za nasprotnika Carnioli; zakaj se je tako umikal? Dvomil je, da bi urednik in njegovi delavci pomogli kaj slovenski literaturi, zakaj „(sie) haben bis nun schwerlich insgesammt eine Seite krainisch oder ilyrisch geschrieben"; tudi njih tendenco je hotel najprej spoznati; kakšne tendence se je bal?

Prešeren ni imel nobene energične inicijatorske moči.

Bleiweis pa mu prikrito očita celo malomarnost. Janez Čop, brat učenjaku, je poprosil l. 1839. Prešerna, naj nekemu Schmidlu za „Statistisch-geographische Beschreibung des österr. Kaiserthums" napiše nekaj črtic o narodopisju Slovencev, njih jeziku, običajih itd., „a Schmidl menda ni dobil, česar je želel ... Onemu času — času malomarnosti za narodno delo — veljali so pač še več opomini Koseskega, s katerimi je l. 1847. narod svoj izbujal na delo ..." (Leto 1875, 159 - 160). Česnik je Prešerna imenoval „dr. Siebenschläferja" (ib. 158), Korytko toži, da Prešeren ne utegne delati na literarnem polju (Ost u. West, 1838, 58), in Milko (Malavašič) ga spodbuja, naj „mojster" ne zapusti domače Kamene (Ill. Bl. 1838, 14).

Čelakovskemu se je to življenje zdelo strašna samostanska tišina, črna noč brez zvezde in vprašal je Prešerna, kako živi — telesno in duševno ter ali je kaj delal.

Kollár je l. 1841. iz Pešte potoval v Italijo; na južnem Štajerskem ga je bolelo, da narod spi in zapustil je Brežice, prepričan, „da v teh krajih nikoli ne bo cvela slovanska lipa; zbežal je v Zagreb od *umirajočega naroda* (Let. Mat. Slov. 1897, 221). Tudi Prešeren je obupaval o življenjskih močeh slovenskega naroda. Tu in tam mu je morebiti res šinila poetična misel skozi glavo, da „vremena bodo Kranjcem se zjasnile“, zlasti takrat ko še ni bilo konec Čbelice, a že l. 1836. izraža Čelakovskemu strah, da *bi slovenska narodnost ne utonila*, preden pride lepša slovanska bodočnost. In l. 1840. se mu je že zdelo, da vse pričakuje škodoželjno smrti slovenskega naroda; *ironično* je pisal Vrazu: „Solltest Du mit Kollar, Šafařik etc. in Correspondenz stehen, so bitte ich ihnen dies erfreuliche Ereignis bekannt zu geben. Es wäre sehr erfreulich, dass in unseren Gegenden der Slavismus zugrunde gehen würde, indem dadurch die künftigen Coriphäen desselben der Mühe enthoben werden würden, (unseren) Dialect . . . ich meine nicht zu studieren, sondern nur oberflächlich zu beachten.“ Vinski duhovi so mu narekovali to pismo, ki se konča z zatrdilom: in vino veritas; zato nadaljuje nekako s proroškim glasom propovedniškim: „— Bedenkt jedoch, dass auch ὁ Χρειστος getödtet werden konnte, dass jedoch die Wiedererweckung als das grösste Wunder von dem Weltapostel Paul und von allen Weltaposteln mit Recht gepriesen wird, und dass Homer sagt, besser ein Schweinhirt sein als über alle Todten gebieten“ — močne besede, češ zdaj nas imajo za mrtve, a baš ti svetovni apostoli sc. Kollár itd. — Kollár se je posebno rad skliceval na sv. Pavla v svojih propovedih — se bodo najbolj čudili našemu vstajenju; na to pa obrne podobo ter s

Homerjevimi besedami hoče povedati: ponižni smo Slovenci, malo spoštovani, gojimo le slovstvo, ki ima v našem narodu korenike, ali — živimo realno življenje; Vaše abstraktno slovanstvo pa je imaginarno, Vaši Slovani so ničeve podzemske sence brez pravege bitja.

Se ve, kdor tako prorokuje vstajenje, mora tudi poznati mesijo, a tega ni bilo; Prešeren sam je že štiri leta prej zavrgel to čast. Še l. 1848. je Prešeren s Kastelcem vred miloval Bleiweisa, da goji le utopije, ako se nadeja, da slovenščina pride v urade (Let. Mat. Slov. 1875, 179). Tak s k e p t i k ni za mesijo, mesija si mora biti svoje zmage svest . . .

Ko vidi junak smrt se režati nasproti, takrat se vzpne v vsej orjaški sili . . . Prešeren bi bil moral ali pokazati svojo silo z organizacijo tužnih domačih razmer ali pa jo udariti za Vrazom v Ilirijo, ne pa se po porazu rešiti na nemška tla, ne Katon, marveč Črtomir.

VI.

Estetično zavzeti duh Prešernov ni in ni mogel postati probuditelj in ustvaritelj slovenskega naroda. Ta čast gre ilirizmu.

Le kdor se je kdaj p o g a n j a l za idealom in si v hudi borbi za nedosegljivo stvar okrepil svoje moči, ta doseže vsaj nekaj realnega; kdor malo želi, ne doseže ničesar.

Naš narod je nastal l. 1848., ko se je zahtevala združena Slovenija; ustvarili so ga nekdanji navdušeni Iliri in njih učenci, energični možje dejanja, Miklošič, Kočevar, Bleiweis z Novicami (Koseski, Toman).

Iliri so bili ognjeviti sokoli, goreči za svojo idejo, a v Ljubljani je življenje v znamenju kozmopolitizma leno tlelo. Niti Prešeren niti kdo drug ni imel energije, inicijative za narodno emancipacijo. Tako-le so plesali

v Ljubljani: „U Zagrebu ako i človek vidi tudji valcer igrati, pa mu več zaigra u nogama, da i on htio nehtio očima traži, kamo bi išo te molio: ‚Izvolite, krasna gospodično, jednu turu‘, jerbo vidiš, da tancajućim seva vatra iz očiu, jerbo oni tancaju duhom i telom. A tu (v Ljubljani)? Devojke lepe, momci lepi, da se jih skoro nagledati ne možeš, a tancaju? bez svake strasti — baš kao da bi išlo za kuluk ili tlaku — E tu sam ti prvi put podpuno uvidio, šta je narod bez narodnosti.“ (Djela, V, 228.) In Vraz v tem evropski blaziranem lenem kolu ni hotel plesati! A Prešeren se je držal te družbe, zlagal nemške pesmi, se čutil dolžnega hvale Germaniji in niti toliko energije ni zbral, da bi pisal slovenska pisma; tudi Vraz se je izprva potil, če je pisal slovanski, vendar je skoro edinemu Prešernu pisal nemški ter mu glede na učenje slovanščine rekel: „Uns fehlt nichts als Ernst“, to je, resno delo. Še leta 1847. je hotel na vsak način izdati nemške in slovenske svoje pesmi ter se s tem pokazati „Kranjca“ brez narodnosti; Bleiweis ga je po mnogem prigovarjanju spravil od tega naklepa (Let. Mat. Slov. 1875, 155).[1]) — In vatra njegova? Ta se je izgubila pod silo neuslišanih ljubezenskih čustev. Pustimo jedro „Krsta pri Savici“, „da srečen je le ta, kdor z Bogomilo up sreče onstran groba v prsih hrani“ — saj je „Krstu“ z namenom dal tendenco; poslušajmo rajši junaka, ki trepeče, da bi ljubici ne bile nadležne poezije, berimo še „Pogreb“, kjer se umakne pevec ljubici s sveta, in nazadnje „Neiztrohnelo srce“: nesrečna ljubezen žene smrti v naročje pesnika Dobroslava; ujedal si je srce; nezmožen učiniti moški korak nazaj ali naprej, viharjev notranjih igrača, je pasivno živo-

[1]) Čelakovski je nemške pesmi svojih mladih let sežgal, ko mu je zasijala narodnost.

taril.... življenje pa zahteva aktivne sile! (prim. moj spis: Prešeren-Aškrc v Slovanskem Přehledu, II, 365 sl.).

Skeptik je postal že rano in ni veroval, dokler ni videl dejstva; nekateri imenujejo to realizem, a tak realizem ne doseže nič velikega. Iz skepticizma se mu je rodilo obupavanje ob uspešnosti človeškega dejanja in nehanja; zato je že l. 1833. zapel:

Wer blind ist, kann noch für das Gute ringen, verzweifelt nicht, wie ich, an dem Gelingen.

Komur je tako „vera v sebe vzeta", ta ne more biti voditelj narodu, ne mu odrešenik, mesija, ki prestaja boj i s peklenskim sovragom, ta ni mož bodočnosti, ustvaritelj novega veka.

Veliki pobratim Prešernov in pevec ilirski pa si je želel nagrobni napis:

Pjesnik, rajske ptice
čujuć pjevanje milo,
nije ni osjetio
težko ljeta krilo

in te besede je pisal nad svoj grob govoreč:

Ostavi nas sreća
al nam osta vjera.

Slušal je glas rajske ptice, svoje velike ideje, in v njej je našel uteho, da ni obupal. „To je zdravi, veli čovjek i pjesnik; takov je na sreču svoga naroda, a ne onakov s njemačkim ‘weltschmerzom‘. Sdvajanje uništuje, a pjesnik ima kriepiti i uzdizati svoj narod" (Marković, CXXX).

Opazoval je Prešeren zgodovino našo ter videl le „viharjev jeznih mrzle domačije". To je videl tudi Vraz, da preteklost slovenska ne da delavcu nobene

ideje, ter pisal Prešernu: „Was ist eine Nation, die nicht bei der Gründung einer Literatur und geistigen Emancipation sich auf eine erhabene Idee stützen kann? Wo haben wir denn eine Geschichte?“ A Vraz si je ustvaril in volil novo idejo, ki je kazala v bodočnost. Prešeren je le obupaval ob preteklosti, a ni mogel ustvariti bodočnosti. Ostal je pri željah, da „zbudil bi slovenščno celo“, do trdnega sklepa in junaškega hotenja se ni popel; in še želje so bile prazne „brez upa zmage“, zato so njegovim pesnim „moč dale rasti neveselo“.

Tako nezmožnega se je čutil, urediti razmere svoje domovine, da je od milostnih nebes prosil drugega Orfeja, ki naj bi „srca vnel za čast dežele, — med nami potolažil razprtije, — in spet zedinil rod slovenščne cele.“

Ob preteklosti je obupaval; o bodočnosti je obupaval; upiral se je ilirizmu, ne kakor da bi verjel v prihodnost svojega naroda.

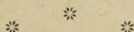
Da Prešernove poezije res niso nič budile narodnosti, zatrjuje in dokazuje Apih, Slovenci in 1848. leto, 39: „Marsikteri, ki je pozneje postal narodnjak in ostal zvest uzorom mladeniških let do denešnjega dne, čital je Poezije Prešernove, a da je Slovenec, tega ni vedel“. Bile so kvečjemu besede, ki poučujejo, a moral je priti ilirizem kot zgled, ki vleče.

To je zgodovinska resnica; iz domišljivosti idealnega pesnika pa izvirajo Stritarjevi verzi:

Ubere strune (Prešeren) — pesem jame peti
o vbogi materi, v bridkost vtopljeni;
oko vedri se, lice spet rudeti
začne o sladkem glasi bolni ženi,
srce se taje sinom, hrepeneti
po nji jamó otroci izgubljeni . . .“

Kot čuvstven lirik ima malo velikih, energičnih misli, ki bi bile lahko geslo narodu. Le „Glosa“, ki stavi idealizem duševnega bogatstva nad materialno koristolovje, „Slovo od mladosti“, „V spomin Andreja Smoleta“ — v Krstu so se muze maščevale radi vsiljene morale — imajo vzgojno moč; a tudi tu naglaša le, kako je in česa ni, nikjer ne spodbuja naravnost, kako naj bi bilo. Ni bil torej Prešeren propovednik, duhovnik svojega naroda, učitelj mu, kakor zahteva Stritar, ki sam o sebi pravi: „Ne v neveselo preteklost nazaj, naprej v lepšo bodočnost kazal sem vedno rojakom svojim.“ Prešeren ni odgojitelj slovenskega naroda.

Odgojitelj mora dobro poznati naravo svojega gojenca in svoje korake uravnati po njegovi preteklosti, če noče zidati v oblake, če hoče, da ga učenec razume. O Prešernu se naglaša, da ga njegova doba ni razumela, a še glasneje je treba reči, da on ni razumel svoje dobe v slovenski zgodovini. Njegova muza je naznanjala Slovencem dotlej neznano zgolj človeško moralo ter s svojo liberalno mislijo napovedala boj sporočenim cerkvenim naukom. Kulturno rastlino je iz cvetličnjaka zapadne Evrope vsadil med priproste cvetke slovenske vasi in tu naj bi se v hipu razcvela? Zato Prešeren na svoj čas ni uplival s tako silo kakor na pr. Koseski.

Prešernu je bilo pesništvo gol izraz notranjosti in samo sebi namen. Pesnujoč je služil le svojim čuvstvom in nikomur drugemu. Žrtvoval se Prešeren za svoj narod ni nikjer in nikoli, in le v idealizujoči pesniški domišljiji ga Stritar imenuje „žrtvo

svojega naroda, pevca in mučenika", ki je hotel trpeti, da se mi veselimo.

Ali je vzbudil „z domačmi pesmami" Orfeja? O tem bi iz svojega razvoja vedeli povedati mlajši pesniki, na pr. ravno Stritar.

Posnemimo! Prešeren ima velik pomen le za slovensko leposlovje. S svojim liberalizmom mu je odvezal težke spone, ki so mu do tlej jemale vso okretnost; rešil je zgolj človeška in resnična čuvstva izpod odvisnosti od misli, ki niso pognale iz srca in so često le siloma vanje vcepljene, ter jih tako opravičil in posvetil.

Tej vsebini pa je Prešeren lil tudi obliko. On je prvi podaril poeziji slovenski govor in slovenskemu govoru poezijo. Primerno je pisal l. 1849. Anastazij Grün o njem: „Mož je čutil živo, da je omikani narodni jezik dobrodejna reka, ki ima na dnu zlata zrna višje omike . . . V tem smislu je ostavil rajnki svojemu narodu v svojih spisih najdražjo dedščino."

Spomenik, ki se postavi Prešernu v Ljubljani, ne more biti izraz hvaležnosti slovenskega naroda za trud, ne utelešenost vzorov slovenski mladini, pričal pa bo domačinom in tujcem, da je na slovenski zemlji bil rojen velik pesnik, izredno nadarjen sin Apolonov, ki je v slovenskem jeziku izražal evropsko kulturo.

